

**ТРАНСГЕНДЕРНІ
ЛЮДИ В УКРАЇНІ:
СОЦІАЛЬНІ БАР'ЄРИ
ТА ДИСКРИМІНАЦІЯ**

(с) Громадська організація “Інсайт”
Всі права застережено

За підтримки
Open Society Institute Foundation

ВСТУП ТА ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ

Трансгендерність (з англ. *trans* — між, *gender* — соціальні характеристики, пов'язані зі статтю) — термін, який вживається на позначення людей, чия гендерна ідентичність не збігається зі статтю, визначеною при народженні.

Гендерна ідентичність — внутрішнє відчуття своєї приналежності до соціальної групи чоловіків чи жінок, або до іншого гендеру, відмінного від двох "нормативних". Стать, записана у свідоцтві про народження трансгендерних людей, та їхня гендерна ідентичність не збігаються.

У Джек'картських принципах застосування міжнародного права з питань прав людини щодо сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності визначено, що гендерна ідентичність означає глибоке сприйняття особою внутрішніх та індивідуальних особливостей гендерної приналежності, яка може як збігатися, так і не збігатися зі статтю, задокументованою при народженні, включаючи індивідуальне сприйняття свого тіла (при наявності вільного волевиявлення може супроводжуватися зміною зовнішності або фізіологічних функцій медичними, хірургічними та іншими засобами) та інші прояви, такі як одяг, мова, манери.

Поняття **трансгендери** об'єднує різні групи та ідентичності. В українському контексті найчастіше мова йде про транссексуальних людей — осіб, які відчувають значний психологічний дискомфорт від того гендеру, в якому їх виховали, прагнуть соціалізуватися у іншій гендерній ролі і для цього зробити свою зовнішність максимально подібною до зовнішності людей іншої статі (шляхом гормональної терапії, різних косметичних та хірургічних втручань), а також змінити ім'я та позначку про стать у документах, що посвідчують особу. Транссексуальність формально зафіксована у Міжнародній класифікації хвороб (МКХ) 10-го перегляду як діагноз із кодом F64-0 "Транссексуалізм".

Трансгендерні люди можуть використовувати різні терміни на позначення власної ідентичності: трансгендер(-ка), транссексуал(-ка), гендерквір(-ка), агендер — або ж просто чоловік чи жінка — і говорити про себе у різному граматичному роді, включаючи середній. Якщо ви

ставитися з повагою до трансгендерних людей, важливо використовувати ті терміни та рід, які вони самі обирають, щоб не виявляти зневагу до їх особистості та самовизначення.

Табуованість ненормативного гендерного самовираження породжує **трансфобію** — відразу, ненависть та ірраціональний страх стосовно трансгендерів. Трансфобія проявляється через емоційне, вербальне та фізичне насильство над трансгендерними людьми.

Трансгендерні люди стають жертвами злочинів на ґрунті ненависті частіше, ніж інші меншини. В Україні не ведеться офіційна статистика вбивств на ґрунті трансфобії. Найчастіше такі вбивства списують на "хуліганство" або побутові конфлікти. Трансфобні злочини замовчуються. Багато жертв лишаються безіменними.

Можливість отримання трансгендерними людьми доступу до необхідних медичних втручань та зміни документів, що посвідчують особу, в Україні регламентується:

- ✓ Наказом Міністерства охорони здоров'я (МОЗ) № 60 від 03.02.2011 (zareestrovaniy v Ministerstvi yustitsii Ukraini 25.02.2011 za №241/18979) (далі — Наказ МОЗ №60);
- ✓ Законом України "Основи законодавства України про охорону здоров'я" від від 19.11.1992 № 2801-XII (стаття 51) (далі — Основи охорони здоров'я України);
- ✓ Правилами внесення змін до актових записів цивільного стану, їх поновлення та анулювання, затверджених наказом Міністерства юстиції України 12.01.2011 №96/5 та зареєстрованих у Міністерстві юстиції України 14.01.2011 №55/8793 (пункт 2.15.5) (далі — Правила внесення змін до актових записів цивільного стану).

Доступ до цієї процедури мають тільки люди зі встановленим діагнозом "Транссексуалізм". Процедура зміни статі є тривалою, складною і включає ряд дискримінаційних вимог та протипоказань. Зокрема, діючи процедуру не можуть пройти трансгендерні люди, які мають неповнолітніх дітей, перебувають у шлюбі, не мають постійної роботи та місця проживання тощо. Також діагноз "Транссексуалізм" внесений до переліку хвороб, за наявності яких неможливе всиновлення особою дитини — він класифікований як психічний розлад і входить до розділу МКХ "Розлади зрілої особистості та поведінкові розлади".

Єдиним органом в Україні, який вирішує питання надання медичної допомоги особам, які потребують зміни (корекції) статевої належності та видає медичне свідоцтво про зміну (корекцію) статевої належності, яке є підставою для внесення змін до актового запису про народження, є Комісія з питань зміни (корекції) статевої належності (далі — Комісія), створена Наказом МОЗ №60.

Через те, що в Україні трансгендерні люди не мають право змінити паспорт без проходження низки складних і дорогих хірургічних втручань, значна частина їх опиняється в ситуації, коли їхня зовнішність, яка вже змінилася під впливом гормонотерапії, не відповідає даним у документах, що посвідчують особу. Це створює численні складнощі під час будь-яких соціальних взаємодій, які вимагають пред'явлення документів: відкриття рахунку у банку, звернення до органів влади та поліції, отримання соціальної та медичної допомоги, працевлаштування та вступу до навчальних закладів, подорожі залізничним та авіатранспортом, оренди житла, отримання поштових переказів тощо.

Маючи великий досвід надання соціальної-правової допомоги трансгендерним людям і часто стикаючись із недостатньою поінформованістю фахівців, представників органів влади та громадян в цілому про ситуацію трансгендерних людей в Україні, ми вирішили створити брошуру, де б на конкретних прикладах пояснювалося, у яких сферах та ситуаціях трансгендерні люди стикаються зі складнощами та дискримінацією.

Ця публікація може бути корисною журналістам, юристам, студентам, правозахисникам та всім, кого цікавить соціально-правове становище трансгендерних людей в Україні.

ШЛЮБ

Згідно Наказу МОЗ № 60 (пункт 4, частина 3) протипоказанням для зміни (корекції) статевої належності є "перебування пацієнта у шлюбі на час розгляду Комісією його заяви". Ця вимога обумовлена юридичною колізією — в Україні не узаконені одностатеві шлюби, а у разі зміни одруженою трансгендерною людиною запису про стать у паспорті, її шлюб формально стане одностатевим. На практиці ця вимога фактично призводить до вимушених розлучень.

Приклад: 55-ти річна трансгендерна жінка під час проходження процедури зміни (корекції) статевої належності в Україні отримала відмову, бо на той момент перебувала у шлюбі. Незважаючи на те, що вона була у гарних стосунках зі своєю дружиною, прожила з нею разом більше 20 років, мала спільних дітей та онуків, через існуюче законодавство їй довелося обирати між своїм шлюбом (та відповідним законодавчим захистом) і можливістю змінити ім'я та запис про стать у документах, що посвідчують особу. Її зовнішність протягом тривалого часу не відповідала паспортним даним. Подружжя було змушене офіційно розлучитися.

Визначення "шлюбу" нам надає Сімейний кодекс України, відповідно до якого, шлюб — це сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану (ст. 21).

Законодавець, визначивши перебування в шлюбі протипоказанням для зміни статі, фактично змусив трансгендерну людину ще на стадії отримання дозволу на зміну статі, обирати між оформленням розірвання шлюбу та можливістю здійснити зміну (корекцію) статевої належності.

Аналізуючи судову практику національних судів, слід зазначити, що судові процеси в яких здійснювалося б оскарження саме цього протипоказання — перебування в шлюбі — досі не проводилися.

Натомість, у низці європейських країн існують відповідні судові рішення, Австрійський Конституційний суд надав трансгендерній жінці право змінити стать на жіночу, при цьому залишаючись у шлюбі зі своєю дружиною (Рішення від 08.06.2006). Суд постановив, що перебування у шлюбі не може перешкодити внесенню змін у свідоцтво про народження.

Федеральний конституційний суд Німеччини також виніс аналогічне рішення зазначивши, що зміна статі не повинна призводити до обов'язкового розірвання шлюбу (Рішення від 27.05.2008). У вказаних рішеннях, поміж іншим, містився заклик до держави погодитися з тим, що захист всіх осіб без виключення від насильницьки нав'язаного державою розлучення повинен розглядатися як щось більш вагомим, ніж поодинокі випадки, коли зміна юридичної статі

приводить до одностатевого шлюбу. Також було відзначено, що слід вітати саме такий підхід, оскільки він покладе край насильницькому розірванню шлюбу для осіб, які перебувають у шлюбі, в якому один з партнерів є трансгендером.

Європейський суд з прав людини визнає, що законодавче закріплення вимоги розлучення в даних випадках ставить трансгендерних осіб в скрутне становище, бо їм доводиться обирати між визнанням статі, якій надається перевага, та можливістю залишитися в шлюбі (X. проти Фінляндії (скарга №37359/09)).

ДІТИ

Приклад 1: *28-річний трансгендерний чоловік після двох років гормонотерапії прийняв рішення призупинити її, щоб народити дитину. Він зміг стати щасливим батьком своєї доньки, після чого поновив вживання чоловічих гормонів. Згідно діючої процедури, протягом наступних 18 років для нього закритий шлях до процедури і, відповідно, до внесення зміни у документи. Зовнішність трансгендерного чоловіка вже давно не відповідає його паспорту.*

Наявність дітей віком до 18 років є одним з численних протипоказань, визначених Наказом МОЗ №60 для отримання дозволу на зміну статі.

Фактично, законодавець, вносячи вказану вимогу до переліку протипоказань, здійснив втручання у сферу приватного та сімейного життя, обмеживши права і свободи людини та громадянина, гарантовані Конституцією України, Конвенцією про захист прав і основних свобод людини та іншими нормам чинного законодавства.

У 2014 році, активістами трансгендерного руху, була здійснена спроба скасувати зазначене протипоказання в судовому порядку, і суд першої інстанції задовольнив заявлені вимоги, оскільки втручання держави в реалізацію права на ідентичність шляхом встановлення заборон (протипоказань) має ознаки обмеження права на повагу до приватного (особистого) життя. На жаль, суд апеляційної інстанції скасував вказане рішення зайнявши іншу позицію. Так, на думку суду, "корекція (зміна) статевої належності одного з батьків може спричинити моральну чи психологічну травму у дитини, тобто порушити права та інтер-

еси дитини". При цьому, в матеріалах справи були відсутні будь-які докази, які б могли стати основою для прийняття саме такого рішення. На з доступної інформації відомо, що справа знаходиться на розгляді у Вищому адміністративному суді України.

Приклад 2: *35-річний трансгендерний чоловік 5 років тому успішно пройшов процедуру, змінив документи і вступив у шлюб із жінкою, маючи чоловічі документи. Подружжя не може мати своїх дітей, тож прагне всиновити дитину. Однак офіційно вони не можуть цього зробити, бо трансгендерний чоловік має діагноз "Транссексуалізм", що входить до переліку хвороб, з якими всиновлення заборонене. Подружжя і досі не може отримати можливість стати батьками.*

Поняття, порядок, умови усиновлення, визначення осіб, які можуть бути усиновлювачами та осіб, які не можуть бути усиновлювачами, передбачені Главою 18 Сімейного кодексу України. Зокрема, статтею 212 цього Кодексу передбачено, що не можуть бути усиновлювачами особи, які страждають на хвороби, перелік яких затверджений МОЗ України.

Перелік захворювань, за наявності яких особа не може бути усиновлювачем (затверджений 20.08.2008 Наказом МОЗ України №479), містить, серед інших захворювань, і діагноз "Транссексуалізм" (входячи до розділу "Розлади особистості та поведінки у зрілому віці").

Виходячи з наведеного, процедура усиновлення для трансгендерних осіб прямо заборонена чинним законодавством України.

При цьому, Європейський суд з прав людини (Справа Піні і Бертані та Манера і Артипальді проти Румунії (заяви №78028/01 і 78030/01)) зазначив, що особливе значення має з'ясування того, що відповідає основним інтересам цієї дитини. На переконання суду, у справах про усиновлення найважливішим є забезпечення переваги інтересів дитини над інтересами батьків, адже усиновлення/удочеріння означає "надання сім'ї для дитини, а не надання дитини для сім'ї".

Найближчим часом ситуація може змінитися на краще, оскільки, 23.11.2015 було прийнято та затверджено План заходів Національної стратегії з прав людини, яким, зокрема, було прийняте рішення до 4 кварталу 2016 року внести зміни до Наказу МОЗ України №479 від 20.08.2008 року, виключивши з нього діагноз F.64.0 "Транссексуалізм".

ВКЛЕЮВАННЯ ДО ПАСПОРТУ НОВИХ ФОТОКАРТОК ПО ДОСЯГНЕННЮ ВІДПОВІДНОГО ВІКУ

Приклад: *Трансгендерна жінка, яка давно проходить гормонотерапію і виглядає фемінно, але має чоловічі документи, приходить до міграційної служби, щоб вклеїти у паспорт нове фото у зв'язку із досягненням 25-річного віку. Її фото з довгим волоссям і макіяжем не приймають, вимагаючи надати фото, яке б відповідало статі, зазначеній у паспорті.*

Порядок вклеювання в паспорт додаткових фотокарток при досягненні особою віку 25 або 45 років регламентований "Порядком оформлення і видачі паспорта громадянина України", затвердженим наказом Міністерства внутрішніх справ України №320 від 13.04.2012. Цей документ передбачає (пункт 1.3 та Розділ 3), що для вклеювання фотокарток при досягненні громадянином відповідного віку особа протягом місяця подає паспортні фотокартки відповідного розміру із зображенням, яке відповідає досягнутому нею віку. Також там вказані вимоги до фотокарток: вони мають бути виконані з одного негатива, із зображенням обличчя виключно анфас, без головного убору, виготовленими на тонкому білому або кольоровому фотопапері без кутика; для громадян, які постійно носять окуляри, обов'язкове фотографування в окулярах. Фотокартки порівнюються із зовнішністю особи та фотокартками, які вже вклеєні на відповідні сторінки паспорта, після чого одна фотокартка вклеюється в паспорт. Якщо при порівнянні фотокарток не буде встановлено тотожність особи або виявиться невідповідність даних про власника паспорта, зазначених у повідомленні, з даними, зазначеними в заяві, фотокопії заяви та повідомлення надсилаються до відповідного підрозділу, який здійснював уклеювання фотокартки, для з'ясування причин виявлених розбіжностей та вжиття відповідних заходів.

Для позитивного вирішення зазначеного питання, до відвідин підрозділів Державної міграційної служби України, необхідно ретельно вивчити чинне законодавство України для розуміння процесів, які потрібно пройти під час оформлення документів або ж звернутися за допомогою до фахівців, які зможуть організувати правовий супровід, надати відповідні консультації і взяти на себе більшу частину спілкування з чиновниками.

ОСВІТА

Приклад: *18-річний трансгендерний студент, який півроку тому почав гормональну терапію, стикається із незрозумінням та неповагою в університеті. Незважаючи на численні прохання називати його чоловічим іменем, викладачі та інші студенти продовжують називати його за паспортом і у жіночому роді, що викликає у хлопця стрес та дискомфорт.*

Варіантом вирішення даного питання може стати офіційне звернення трансгендерної особи до керівництва вищого навчального закладу з письмовою заявою, в якій буде висловлена вимога надання відповідної вказівки викладачам про необхідність звернення до даної особи у чоловічому роді та за іменем, яке трансгендерна особа використовує у повсякденному житті. Однак таке звернення не може гарантувати швидке вирішення проблеми, хоча у разі, якщо воно буде складене за допомогою фахівців та належним чином обґрунтоване, то вірогідність позитивного вирішення даного питання є досить значною.

У 2010 році Комітетом Міністрів Ради Європи державам — членам (до складу яких входить і Україна) було надано відповідні рекомендації (СМ/Рес(2010)5) "Про заходи з боротьби проти дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності", і зокрема, Розділом VI, було надано рекомендації у сфері освіти: приділяючи належну увагу переважним інтересам дитини, держави-члени повинні вживати належні законодавчі та інші заходи, спрямовані на працівників освіти та учнів, для забезпечення того, щоби право на освіту справді здійснювалося без дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності; зокрема, такі заходи повинні включати в себе захист права дітей та молоді на освіту у безпечному середовищі, вільному від насильства, залякувань, соціальної ізоляції або інших форм дискримінаційного та зневажливого поведіння у зв'язку із сексуальною орієнтацією або гендерною ідентичністю. З урахуванням належної уваги до переважних інтересів дитини, на всіх рівнях повинні бути вжиті відповідні заходи із забезпечення в школах взаємної терпимості та поваги, незалежно від сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності. Це має включати в себе забезпечення учнів і студентів захистом і підтримкою для того, щоби дати їм можливість жити відповідно до їхньої сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності.

ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ

Приклад: *Трансгендерна жінка з вищою економічною освітою шукає роботу за вакансією бухгалтера. Вона щонайменше 5 раз успішно проходила співбесіду, але всюди отримувала відмову без зазначення причин одразу після пред'явлення паспорта, де зазначені чоловіче ім'я та стать, хоча її зовнішність виразно фемінна — адже вона вже понад 4 роки проходить гормонотерапію. Жінка заробляє невеликі гроші фрілансом, але досі не має можливості знайти офіційну роботу. У неї немає можливості заробити достатньо грошей, щоб оплатити хірургічні втручання, без яких їй не буде виданий дозвіл на внесення змін у документи, а без документів вона не може знайти роботу, щоб заробити достатньо грошей.*

З одного боку, чинним законодавством України закріплене право на працю, котре гарантоване Конституцією України (ст. 43) і включає можливість заробляти собі на життя працюю, яку громадяни вільно обирають або на яку вільно погоджуються; передбачені механізми забезпечення та протидії дискримінації (Закон України "Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні"); задекларовано рівність трудових прав громадян України, зокрема, заборона будь-якої дискримінації у сфері праці, порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або непряме обмеження прав працівників залежно від гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації тощо (Кодекс законів про працю України). З іншого боку ми маємо великий комплекс проблем, коли мова йде про практичне користування наданими правами та захист цих прав. На жаль, проблема з офіційним працевлаштуванням трансгендерних людей досить поширена. Фактично, вони не мають рівного з іншими громадянами права на працевлаштування, що є одним з різновидів дискримінації. Варіантами вирішення цієї проблеми можуть бути: залучення до вирішення проблеми професійних юристів, які зможуть надати відповідні консультації, підготувувати документи під час працевлаштування, провести процедуру досудового врегулювання конфлікту та, за необхідності, притягти винну особу до відповідальності.

БАНКІВСЬКЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ

Приклад 1: *Трансгендерний чоловік, який давно проходить гормонотерапію і виглядає маскулінно, але має жіночі документи, використовує персоналізовану кредитну картку, на якій зазначене жіноче ім'я та ста-*

ра фотографія, котра давно не відповідає його зовнішності. При спробі розрахуватися цією карткою у супермаркеті касирка голосно питає, чому він дає карту якоїсь жінки, робить висновок, що карта крадена, і викликає охорону. Відбувається скандал, під час якого трансгендерний чоловік показує свій паспорт, де фото більше подібне до його нинішньої зовнішності і його наразі відпускають. Відтоді він намагається розраховуватися у магазинах та кафе виключно готівкою.

Приклад 2: *Трансгендерна жінка, яка давно проходить гормонотерапію і виглядає фемінно, але має чоловічі документи, не може оформити кредитну карту, бо банківські працівники вважають, що вона пред'являє не свої документи.*

Приклад 3: *Трансгендерний чоловік, який заробляє фрілансом і отримує оплату через сервіс Western Union, просить замовників відправляти оплату на ім'я його сусідки, а з сусідкою домовляється, щоб вона отримала гроші за нього, бо сам він не може це зробити через невідповідність паспорта зовнішності.*

Дійсно, проблема з ідентифікацією трансгендерних осіб при використанні платіжних карток та оформлення таких карток у банківських установах досить поширена. Відповідно до рекомендацій, наданих Національним банком України у Листі 03.03.2010 N 25-312/519-3299, платіжна картка підлягає використанню тією особою, якій була видана. Під час використання платіжної картки для оплати товарів або послуг продавець/касир може вимагати від власника платіжної картки надати документ, що підтверджує особу.

Фактично, єдиним дієвим варіантом вирішення проблеми, є внесення відповідних змін до офіційних документів, що посвідчують особу, після проходження процедури зміни (корекції) статевої належності, яка наразі діє в Україні, або отримання нового паспорта (у разі його втрати, викрадення, псування), але в останньому випадку можуть виникнути труднощі аналогічні до тих, котрі виникають при клеюванні нових фотокарток при досягненні відповідного віку.

КОРИСТУВАННЯ ТРАНСПОРТОМ

Приклад 1: *Трансгендерну жінку не впускають до поїзда, бо фото та дані у її паспорті не відповідають зовнішності.*

Приклад 2: Патрульна поліція зупиняє трансгендерну жінку за перевищення швидкості. Побачивши документи на чоловіче ім'я, міліціонери закидають їй те, що вона водить чуже авто. Трансгендерній жінці доводиться пояснювати, що вона трансгендер, і показувати медичну довідку про наявність діагнозу "Транссексуалізм". Після цього міліціонери виписують відповідний штраф за перевищення швидкості, супроводжуючи це грубими насмішками.

Описані вище приклади ідентичні за вирішенням проблемним питанням у банківській сфері. Крім цього слід зазначити, що у разі виникнення ситуації, пов'язаної зі зневажливим ставленням до трансгендерної людини з боку будь-яких офіційних осіб (касири, провідники, поліцейські тощо), варто фіксувати та документувати такі випадки (детально описуючи обставини, час події, зазначити осіб, які брали участь в інциденті або були свідками тощо) і краще це робити за допомогою професійних юристів, які обізнані зі специфікою життя трансгендерних людей і розуміють, куди саме можна спрямувати відповідні скарги.

ПЕРЕТИН КОРДОНУ

Приклад 1: У аеропорту під час проходження прикордонного контролю двом трансгендерним чоловікам у грубій формі ставлять питання про те, чому в них документи на жіноче ім'я. Їх виводять до окремої кімнати і змушують роздягтися, щоб "довести", що вони дійсно "жінки, чиї документи вони пред'являють".

Порядок здійснення перевірки документів у даному випадку визначений Правилами перетинання державного кордону громадянами України, затвердженими Постановою Кабінету міністрів України №57 від 27.01.1995. Зокрема, паспортні та підтверджуючі документи громадян, які перетинають державний кордон, перевіряються уповноваженими службовими особами підрозділу охорони державного кордону з метою встановлення їх дійсності та належності громадянину, який їх пред'являє. У разі, якщо уповноважена службова особа встановить факт належності паспортного документи іншій особі, а в ситуації з трансгендерною людиною це можливо, особі буде відмовлено у можливості перетину кордону, а документи будуть вилучені. Рішення про тимчасову відмову у виїзді за кордон (заборону виїзду) та тимчасове затримання або вилучення паспортного документа можна оскаржити

у визначеному законом порядку. Слід зазначити, що наведена у прикладі ситуація, де трансгендерну особу змушують роздягнутися з метою перевірки належності до певної статі, є грубим порушенням з боку службових осіб. Такі обставини підлягають обов'язковому фіксуванню для ініціювання перевірки законності таких дій та для подальшого притягнення винних осіб до відповідальності.

Приклад 2: *Під час проходження прикордонного контролю трансгендерною жінкою у поїзді прикордонник звернув увагу, що її зовнішність не відповідає фото у паспорті. Після того, як вона розповіла про свою трансгендерність, він став більш прискіпливо оглядати її речі, і, побачивши гормональні препарати, зробив припущення, що це можуть бути наркотики. Далі прикордонник вимагав від трансгендерної жінки гроші, погрожуючи інакше висадити її з поїзда нібито через необхідність зробити експертизу препаратів.*

Слід пам'ятати, що лікарські засоби можна ввозити з собою у ручній поклажі або в супроводжуваному чи несупроводжуваному багажі. Лікарські засоби, що продаються без рецепта лікаря, перевозяться лише у кількості, що не перевищує п'ять упаковок кожного найменування на одну особу (крім лікарських засобів, що містять наркотичні чи психотропні речовини). У протилежному випадку особа повинна мати з собою рецепт на відповідний лікарський засіб. Такі лікарські засоби перевозяться лише у кількості, яка не перевищує зазначену у рецепті, виданому на ім'я цієї особи та засвідченому печаткою лікаря та/або закладу охорони здоров'я.

Вимога службової особи, наведена в даному прикладі, є незаконною та являється кримінальним правопорушенням, а тому варто документувати такі випадки з метою притягнення винної особи до відповідальності.

МЕДИЧНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ

Приклад 1: *Трансгендерному чоловіку, який орендує квартиру в Києві, відмовляють у заведенні медичної картки у реєстратурі поліклініки за місцем проживання через невідповідність документів зовнішності.*

Приклад 2: *Літня трансгендерна жінка, яка давно проходить гормонотерапію і виглядає фемінно, але має чоловічі документи, потрапляє*

до лікарні з переламом ноги. Побачивши паспорт, де зазначене чоловіче ім'я, у приймальному покої кажуть, що не можуть покласти її до інших жінок, а тільки у палату з чоловіками. Трансгендерна жінка намагається їх умовити, говорячи про те, що їй буде некомфортно пояснювати іншим пацієнтам, чому жінка знаходиться у їхній палаті. У відповідь на це їй пропонують оплатити перебування у окремій палаті, на що вона змушена погодитися, незважаючи на нестачу коштів.

Конституція України гарантує кожному громадянину право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (ст. 49), що передбачає, зокрема, кваліфіковану медичну допомогу, включаючи вільний вибір лікаря, вибір методів лікування відповідно до його рекомендацій і закладу охорони здоров'я; правовий захист від будь-яких незаконних форм дискримінації, пов'язаних зі станом здоров'я; відшкодування заподіяної здоров'ю шкоди; оскарження неправомірних рішень і дій працівників закладів та органів охорони здоров'я; можливість проведення незалежної медичної експертизи у випадках, коли діями працівників охорони здоров'я можуть бути порушені загальновизнані права людини і громадянина (ст. 6 "Основ законодавства України про охорону здоров'я").

Згідно п. 33 Рекомендацій СМ/Rec(2010)5 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам "Про заходи з боротьби проти дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності", держави-члени повинні вживати належні законодавчі та інші заходи для забезпечення того, щоби найвищий досяжний рівень здоров'я дійсно міг бути отриманий без дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності. Зокрема, вони повинні брати до уваги особливі потреби лесбійок, геїв, бісексуалів і трансгендерів при розробці національних планів медичного обслуговування, включаючи заходи із запобігання самогубствам, медичного обстеження, медичні навчальні програми, навчальні курси та матеріали, а також під час моніторингу та оцінки якості медичних послуг.

Ми бачимо, що існує достатня кількість інструментів для відстоювання своїх прав у разі їх порушення. Питання полягає в тому, чи прагнемо ми ними користуватися та чи є у нас така можливість. Враховуючи, що в Україні існує значна кількість правозахисних організацій, які можуть надати кваліфіковану правову допомогу, можна зробити висновок, що можливість є і варто її використовувати.

Існують два проблемних аспекти, які стосуються медичної сфери: перший і, як це не дивно, краще висвітлений у літературі — це питання медичних процедур спрямованих на зміну статі. Другий — отримання медичної допомоги, не пов'язаної з такими процедурами — майже зовсім недосліджений. Причина такого замовчування полягає, перш за все, в тому, що відсутні скарги на дії лікарів та медичного персоналу з боку трансгендерних осіб. Багато хто вважає, що подання скарги не тільки не вирішить проблему, але й створить інші, та з цим важко погодитися. Вчасно подана скарга з правильним обґрунтуванням дає можливість привернути увагу до проблеми та ініціювати її вирішення. Звертаємо увагу саме на "вчасно" та "вірне обґрунтування" — лише за цих умов можна сподіватися на результат, оскільки, скарга на дії медиків, яку було подано, наприклад, за рік або два після інциденту, не тільки не дасть жодного позитивного результату, але й створить небажаний негативний прецедент.

Незважаючи на чітку вказівку законодавця стосовно вільного вибору лікаря та медичного закладу, безлад у поліклініках не припиняється. Дійсно, зараз існує можливість стати на облік у амбулаторно-поліклінічному закладі за місцем фактичного проживання. Однак це не так просто, а тим більше для трансгендерної особи, у документи якої не внесені відповідні зміни. По-перше, слід пам'ятати, що поліклініка зобов'язана завести медичну картку амбулаторного хворого. Якщо ви отримали відмову в реєстратурі, слід звернутися до головного лікаря. Якщо і тут відмовили — треба підготувати та надіслати відповідну скаргу на дії медичних працівників. По-друге, існує затверджена наказом МОЗ України форма медичної карти амбулаторного хворого та інструкція з її заповнення, яка не передбачає порівняння зовнішності пацієнта з фотокартками, вклеєними у паспорті. Саме тому, дії медичного працівника, який відмовляє у заведенні медичної картки, є незаконними і медичні працівники це добре розуміють. Саме тому, як тільки особа звертається до керівництва закладу або пише скаргу на дії медичного працівника, конфлікт, як правило, вирішується на її користь.

Стосовно другого прикладу — медичні працівники під час госпіталізації особи до стаціонару керуються цілою низкою відповідних документів, затверджених Міністерством охорони здоров'я України та внутрішніми документами, які розробляються в кожному закладі охорони здоров'я: це можуть бути правила внутрішнього розпорядку,

порядок госпіталізації та інші документи. У них, як правило, закріплені підстави для здійснення госпіталізації та відповідний порядок, розписані дії медичних працівників, зазначено, які документи подаються під час госпіталізації тощо. На жаль, в жодному з цих документів немає пунктів, які б описували порядок дій у разі госпіталізації трансгендерної особи, яка не змінила офіційні документи у процесі зміни (корекції) статевої належності. Враховуючи, що палати розділені за принципом "чоловічі" та "жіночі", розподіл осіб, які поступають до стаціонару також здійснюється за цим принципом. Існують поодинокі випадки, коли керівництво закладу охорони здоров'я або завідувач відділення йдуть назустріч трансгендерній особі і дають вказівку забезпечити розміщення у окремій палаті (безкоштовне), але це швидше виняток, ніж правило. Чи можна вирішити цю проблему? Так, для цього необхідно, щоб проблема стала "видимою" не тільки трансгендерним особам та фахівцям, що надають їм відповідну допомогу, але й широкому загалу та чиновникам, оскільки тільки так можна добитися внесення відповідних змін до нормативних документів. Наразі у ЗМІ представлена насамперед точка зору медиків стосовно діагнозу "Транссексуалізм" або ж ця тема експлуатується "жовтою пресою" чи телешоу, які не ставлять на меті відобразити реальні проблеми трансгендерів.

Варто пам'ятати, що будь-які дії медичних працівників, а особливо — відмови у наданні медичної допомоги та/або неналежне її надання, випадки порушення прав людини та громадянина, дискримінацію з боку медичного персоналу — не тільки можна, а треба оскаржувати.

ОРЕНДА ЖИТЛА

Приклад 1: *Трансгендерна жінка, яка давно проходить гормонотерапію і виглядає фемінно, але має чоловічі документи, протягом тривалого часу шукає однокімнатну квартиру для довготривалої оренди, користуючись послугами ріелтора. Вона знаходить багато прийнятних пропозицій, але коли справа доходить до укладання угоди і господарі квартири дізнаються про її трансгендерність, їй одразу відмовляють. Наразі ця трансгендерна жінка вимушена орендувати квартиру за ціну, удвічі вищу за середні ринкові, тому що саме таку ціну запросив господар, дізнавшись про її ситуацію з документами і зрозумівши, що їй дуже складно знайти інший варіант.*

Приклад 2: *Трансгендерний чоловік, знімаючи кімнату з сусідами, просить сусідку оформлювати угоду оренди на себе, щоб не пред'являти документи господарям. Сусідка погоджується, але якщо їхні стосунки зіпсуються, у нього можуть виникнути проблеми з житлом.*

Питання досить складні, незважаючи на те, що право на житло та відповідний життєвий рівень закріплене як нормами чинного законодавства, так і міжнародним правом.

Зокрема, Конституцією України закріплене право кожного на житло, при цьому держава створює умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду (ст. 47) та право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло (ст. 48).

Загальні умови укладання договорів найму (оренди) житла охоплюються Цивільним кодексом України (Глави 58 та 59).

Міжнародними правовими нормами передбачене право кожної людини на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, і право на забезпечення у разі безробіття, хвороби інвалідності, вдовства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини ("Загальна декларація прав людини").

Згідно п. 37 Рекомендацій CM/Rec(2010)5 Комітету Міністрів Ради Європи державам — членам "Про заходи з боротьби проти дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності", необхідно вжити заходи для забезпечення того, щоб доступ до нормальних житлових умов міг бути ефективно і рівною мірою наданий всім особам, без дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності; такі заходи мають, зокрема, спрямовуватися на забезпечення захисту від дискримінаційного виселення, а також на гарантування рівних прав щодо придбання та збереження власності на землю або інше майно.

На практиці ж, враховуючи, що більша частина договорів оренди укладається неофіційно, надати будь-які дієві рекомендації із захисту своїх прав у даному випадку неможливо, кожна конкретна ситуація потребує окремого детального вивчення.

ОТРИМАННЯ ЦІННИХ ЛИСТІВ, ПОСИЛОК

Приклад: *Трансгендерна дівчина, яка живе і вчиться в Києві, просить батьків надсилати посилки Новою поштою на ім'я подруги, бо востаннє, коли вона пробувала отримати за своїм паспортом, їй не видали через його невідповідність зовнішності і посилку повернули назад.*

Порядок надання послуг поштового зв'язку, права та обов'язки операторів поштового зв'язку і користувачів послуг поштового зв'язку встановлені Правилами надання послуг поштового зв'язку, затвердженими Постановою Кабінету Міністрів України № 270 від 05.03.2009.

Поштові перекази, посилки, листи чи бандеролі з оголошеною цінністю, а також прямі контейнери, згруповані поштові відправлення з позначкою "Консигнація", відправлення "EMS", міжнародні поштові відправлення з оголошеною цінністю, дрібні пакети, мішки "М" видаються адресату за умови пред'явлення ним документа, що посвідчує особу, або уповноваженій ним особі, за умови пред'явлення нею документа, що посвідчує особу, та відповідної довіреності, засвідченої в установленому законодавством порядку (пункт 104 Правил). Для одержання таких відправлень отримувач повинен пред'явити документ, що посвідчує особу, і саме в цих випадках виникають проблеми у зв'язку з невідповідністю зовнішності трансгендерної особи.

Дієвим вирішенням даного питання може бути 1) одноразове спілкування з керівництвом поштового відділення (бажано, у присутності юриста чи працівника правозахисної організації), під час якого будуть надані відповідні пояснення; 2) оформлення довіреності на іншу особу, яка отримає право на отримання поштових відправлень, або адресування таких відправлень на іншу особу. У будь-якому випадку варто фіксувати подібні випадки та передавати їх на опрацювання у відповідні організації, які займаються захистом прав трансгендерних осіб.

ОТРИМАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ

Приклад: *Трансгендерний чоловік, який давно проходить гормонотерапію і виглядає маскулінно, але має жіночі документи, приходить, щоб оформити субсидію на оплату квартири. Субсидія має оформлюватися на ім'я його матері, але та у цей час тяжко хвора і не може прийти до собезу. Трансгендерний чоловік приходить із довіреністю від матері на своє ім'я, але йому відмовляють, бо фото в документах і дані у довіреності не відповідають його зовнішності.*

Порядок отримання субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг визначено Постановою Кабінету міністрів України №848 від 21.10.1995 (зі змінами та доповненнями) "Про спрощення порядку надання населенню для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива.

За призначенням житлової субсидії може звернутися особа (не власник), яка зареєстрована у будинку (квартирі) і на яку відкрито особові рахунки, або особа, яка не зареєстрована у будинку (квартирі), при наявності договору найму (оренди) житла, і на яку переведені особові рахунки зі сплати житлово-комунальних послуг. Від імені вказаних осіб може діяти інша особа, за умови оформлення нотаріальної довіреності.

Довіреність — це письмовий документ, що видається однією особою іншій особі для представництва перед третіми особами. У тексті довіреності мають бути зазначені місце та дата її складання (підписання), прізвища, імена, по-батькові, місце проживання представника і особи, яку представляють. У довіреності мають бути чітко визначені юридичні дії, які належить вчинити повіреному. Дані дії мають бути правомірними, конкретними та здійсненими. Наразі чинним законодавством України не передбачена вимога зазначати у довіреності паспортні дані довірителя та повіреної особи, але у разі оформлення довіреності на трансгендерну особу, варто висловити нотаріусу таке бажання, оскільки, це дозволить спростити ідентифікацію повіреного у майбутньому.

У разі виникнення проблем під час ідентифікації особи та прийняття документів, варто звернутися до керівника відповідної установи.

Випадки відмови у прийнятті документів з підстав зазначених у прикладі підлягають обов'язковому фіксуванню.

РЕЄСТРАЦІЯ ВИМУШЕНОГО ПЕРЕСЕЛЕНЦЯ

Приклад: *Трансгендерний чоловік, який давно проходить гормональну терапію, зробив операцію з видалення грудей, і виглядає маскулінно, але має жіночі документи, був змушений виїхати із зони АТО. Під час спроби зареєструватися у якості вимушеного переселенця він отримав відмову через невідповідність зовнішності паспорту. Після скарги, поданої у Міністерство соціальної політики, надійшла відповідь, що він має спочатку змінити ім'я та запис про стать у документах, а тільки потім реєструватися як переселенець.*

Гарантії дотримання прав, свобод та законних інтересів внутрішньо переміщених осіб встановлені чинним законодавством України, зокрема, Законом України "Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб" від 20.10.2014 N 1706-VII.

Порядок оформлення та видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 р. N 509 "Порядок оформлення і видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи" .

Згідно цього документу, внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, який постійно проживає в Україні, і якого змусили або він самостійно покинув своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру. Факт внутрішнього переміщення підтверджується довідкою про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи. Для отримання довідки внутрішньо переміщена особа має звернутися до структурного підрозділу місцевої державної адміністрації з питань соціального захисту населення за місцем фактичного проживання із заявою про отримання довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи. Для отримання довідки повнолітня внутрішньо переміщена особа звертається особисто або через законного представника.

Довідка про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи видається структурним підрозділом місцевої державної адміністрації з питань соціального захисту населення у день подання заяви, підписується та засвідчується уповноваженою посадовою особою цього структурного підрозділу без сплати будь-яких платежів та зборів, включаючи як першу видачу такої довідки, так повторну її видачу у випадку втрати, пошкодження або з метою продовження її дії.

Заявнику може бути відмовлено у видачі довідки, продовженні її дії або її може бути скасовано, якщо: 1) відсутні обставини, що спричинили внутрішнє переміщення, визначені законом, або обставини, що раніше існували, істотно змінилися; 2) у державних органів наявні відомості про подання неправдивих відомостей для отримання довідки; 3) заявник втратив документи, що посвідчують його особу та підтверджують громадянство України, до їх відновлення.

Аналізуючи вказані положення, підстав для відмови у видачі довідки через невідповідність зовнішності паспорту законодавець не передбачив, а тому така відмова є протиправною та може бути оскаржена в суді.